

ХРИСТІЯНСЬКА МОРАЛЬ ЯК ЗАСІБ УТВЕРДЖЕННЯ АБСОЛЮТНОЇ ЦІННОСТІ ЛЮДИНИ

УДК 159.922.32: 923.2

Ю. Я. Карпюк

Кожен із науковців і практиків, хто уважно слідкує за новітніми тенденціями у розвитку вітчизняної психології, давно підмітив суттєві зміни в концептуальних основах здійснення виховного впливу на підростаюче покоління. Воно й зрозуміло, адже повернення до культурно-етнічних традицій свого українського народу, до тієї багатющої спадщини, яка дуже часто нашими недругами свідомо спотворювалась, перекручувалась, подавалась в іронічно-принизливому контексті, надало можливість привнести суттєві зміни у цей процес.

Ми, українці, маємо чим гордитись і тому абсолютно слушно і в наукових колах, і на державницькому рівні було проголошено курс на повернення до своїх етнічних витоків, до свого національного коріння. У зв'язку з тим, що українці як нація формувались в лоні християнської церкви, виникла необхідність змінити орієнтири духовного розвитку особистості, поклавши в їх основу систему християнських цінностей, які, власне є загальнолюдськими. Попри, здавалось би, абсолютно правильні наміри, проблема виявилась не такою простою, оскільки на шляху до реалізації вищезазначених намірів знайшлося чимало критиків і навіть одвертих скептиків. Отже, виникає необхідність висловити свої аргументи та поділитись деякими власними міркуваннями на цю тему.

Мета статті полягає у вивченні основ християнської моралі як базису для утвердження людини як абсолютної цінності.

Аналізуючи сучасний стан психологічної науки, її зв'язок з філософією, етикою, теологією, А. С. Жаловага наголошує на тому, що “зараз поступово позначається поворот – якщо не до душі в її повному розумінні, то, принаймні, до духовності, до духовних виявів людини, й опорою цьому стає гуманітарний

підхід. Світ людських почуттів, переживань усе більш зміщується в центр зацікавлення психологів. Змінилися і наукові терміни. У психологію нині допущено такі поняття, як милосердя, жаль, любов, надія тощо... Психологія майже через століття знову зустрічається, співвідноситься з філософією, з етикою та за певних умов може стати морально зорієнтованою. Розгляд основ моральності веде, у свою чергу, до питань віри, зумовлює необхідність повернення до поняття душі в її релігійному розумінні” [5, с. 33].

Ще більш переконливо у цьому контексті висловився Б. Братусь. У сучасній психології він виокремлює три лінії, які репрезентують ставлення до проблеми людини: гуманітарна, моральна і християнська. Не вдаючись у деталі двох перших характеристик зупинимось докладніше на християнській психології, оскільки її основу складає християнська антропологічна традиція.

На думку автора, лінія християнської психології передбачає визнання абсолютних основ моральності, свідому орієнтацію на християнське уявлення про людину, християнське розуміння її сутності та розгляд розвитку як шляху наближення до цього образу (так само коли йдеться про аномалії, відхилення від християнського шляху, про способи їх коректування) [2, с. 78–108].

Хоче хтось з відвертих недоброзичливців неприйняття християнської психології чи ні, однак ми розуміємо, що назвавши себе моральною, психологія змушена визнати в собі такий глибокий пласт психологічного знання, який охоплює християнська психологія. Якщо традиційна психологія розуміє моральний розвиток як норму, дороговказ, основну умову здоров'я особистості і розглядає іншу людину як самоцінність, то християнська психологія додає до цього уявлення про кінцеві, абсолютні підстави такого вибору не лише загальнолюдську, а й сакральну цінність, розглядаючи людину як образ та подобу Божу [5, с. 35].

Ґрунтовною опорою в реформуванні системи освіти на принципах утвердження і засвоєння християнських цінностей стала Державна національна програма “Освіта” (Україна – XXI ст.), в якій стверджується про те, що сьогодні роль релігії у духовному відродженні не викликає заперечень. Релігійне

виховання у школі не суперечить її світському характеру та не розглядається як щось окремішне, а як складова частина національного виховання в цілому. Адже, у християнській моралі сконцентровано найвищі цінності європейської і світової цивілізації.

Думаємо, що ні в кого не повинно виникати навіть найменшого сумніву у тому, що майбутнє нашої держави, яка має багатовікову християнську культуру, значною мірою залежить від християнського виховання, від змісту тих цінностей, що зможуть скласти основу світогляду сучасної молоді, від усвідомлення ідентичності зі своїм народом, його історією, традиціями, усім культурним надбанням.

Зважаючи на те, що прогрес сучасної психології для багатьох учених вбачається у розвитку та поширенні принципів гуманістичної психології, здійснити, на наш погляд, це неможливо у відриві від цінностей християнської етики. Тому, етнічно свідома педагогічна громадськість є одноставною в тому, що необхідно посилювати морально-етичне виховання школярів шляхом залучення педагогічних можливостей релігійної традиції. Діти повинні знати християнську культуру країни, в якій живуть.

У зв'язку з цим, цілком доречно нагадати, що у 2003 р. було розроблено “Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських цінностей”, де виховний процес опирається на християнські морально-етичні цінності як загальноєвропейські і загальнолюдські. При цьому духовно-моральне виховання повинно здійснюватись з орієнтацією на особистість як основну цінність цього процесу, на визнання унікальності, своєрідності кожної дитини, її духовного, внутрішнього світу, на гуманізм, повагу до гідності та прав дитини на свободу, щастя, усебічний розвиток, вияв її здібностей як основи всього навчально-виховного процесу.

Беручи до уваги те, що ключовими поняттями нашої статті є “цінності” і “ціннісні орієнтації”, то цілком доречно було б детальніше проаналізувати їх зміст. Однак, ми свідомо уникаємо цього, оскільки наша позиція з цих питань вже детально висвітлена.

Разом із тим, для того, щоб збагнути сутність і ту рольову функцію, яку виконують ціннісні орієнтації в процесі розвитку та становлення особистості, варто звернутись до пояснення ключових положень теорії особистості В. Мясищева. Як відомо, основною категорією у психології особистості він вважав відносини (ставлення), під якими розумів “цілісну систему індивідуальних, вибіркового, свідомих зв’язків людини з різними сторонами об’єктивної дійсності”, що є складовою частиною свідомості і самосвідомості особистості [7, с. 111].

Система відносин визначається “...всією історією розвитку людини, вона виражає її особистісний досвід та внутрішньо визначає її дії, її переживання” [7, с. 111]. Серед різних видів відносин (основу яких складають потреби і мотиви, емоційні процеси та почуття) можна виокремити ціннісні відносини (ставлення), тобто ставлення, основу яких складає оцінка суб’єктом чого-небудь, яка визначає її особистісну значущість. Важливими видами ставлень В. Мясищев вважав потреби, мотиви, емоційні ставлення (любов, ворожість, симпатія, антипатія тощо), інтереси, оцінки, переконання, а домінуючим ставленням, що підпорядковує собі інші і визначає життєвий шлях людини, є спрямованість.

Особливим видом ціннісних ставлень є моральні ставлення. Найбільш стійкі ціннісні ставлення складаються у ціннісні орієнтації особистості. Ставлення до людей є регулятором соціальної взаємодії (міжособистісні взаємини). Ціннісні ставлення до людини, навколишнього світу – категорія моральна. Якщо в людини не розвинено або слабо розвинено сумління, емпатійні почуття, відповідальність, то для духовного, морального впливу в неї немає підґрунтя. Цінність речей, об’єктів визначається ціною, а цінність людини як суб’єкта – повагою.

У контексті християнських цінностей ставлення до людини ґрунтується на вихідній тезі про те, що людина – абсолютна цінність, найвища субстанція, “міра всіх речей”. Адже вона розглядається як образ Божий, як творіння Боже. Це положення повинно розглядатися як особливий аспект гуманізації відносин,

оскільки людина, яка є їх суб'єктом, сама стає основною цінністю та безпосереднім об'єктом їх взаємодії.

Християнська мораль залишається відносно консервативною і незмінною. Її фундаментальним положенням, основною християнською цінністю вважається любов як основа всього християнського життя та моральності. Дещо ширший контекст знаходимо у висловлюванні П. Тілліха, який у своєму визначенні християнської віри поєднав її з любов'ю: “Віра в Новому Заповіті – це стан захопленості божественним Духом. Дух є присутність божественної сили в людській душі; в якості святого Духа він є дух любові, справедливості й істини” [8, с. 179].

Гуманістичний напрямок психологічної науки тлумачить любов як моральне за своїм змістом почуття. Моральність – це загалом здатність особистості до внутрішнього, аутентичного вибору добра та заперечення зла. Стрижень моральності – совість, яка і є внутрішньою, духовною схильністю до добра.

Заслуга визначення найсуттєвішої етичної сутності добра та зла належить християнству. Після тривалих і драматичних пошуків цієї сутності античною етичною думкою Ісус пояснив добро як любов до ближнього, як активне альтруїстичне самозречення на користь інших та на рівні поведінки, і в мотиваційному плані. “Істинна сутність любові полягає в тому, щоб відмовитись від свідомості самого себе, забути себе в іншому “Я”, проте в цьому самому щезненні та забуванні вперше опанувати самого себе” [3, с. 107]. Завдяки альтруїстичній етиці, етиці любові християнство стало наймогутнішим чинником гуманізації особистості і суспільства, а отже і всіякого прогресу людства [6, с. 258].

“...Християни всіх епох, – зазначив У. Джемс, – почували щось спільне для них усіх: дух побожності та милосердя, що охоплював всіх, на кого сходила благодать, – той особливий внутрішній стан, який характеризується любов'ю і смиренням, безмежним довір'ям до Бога, суворістю до себе, милосердям до інших” [4, с. 210].

Порушення християнського морального закону, непослух віруючого Слову Божому – це гріх. Для перетворення знання у справу, для успішного втілення його у повсякденному житті та діяльності, зразком моральної досконалості, навчання і життя для християн є центральна божественна постать Ісуса Христа, земне життя якого залишається ідеальним прикладом усім поколінням.

Ціннісне ставлення до людини містить у собі почуття її цінності, її моральної самобутності (І. Бех, М. Боришевський). Оскільки розвинене ставлення до іншої людини як цінності означає: по-перше, прагнення та здатність індивіда співпереживати її радості і горю; по-друге, бажання її зрозуміти; по-третє, всіляке сприяння досягненню нею морально значущих цілей у повсякденній діяльності.

Стратегічним орієнтиром у такій виховній діяльності має бути людяність (доброта) як критерій високоморальної особистості. Єдино оптимальним є механізм виховання людяності людяністю, що сприятиме саморозвитку особистості. Розпочинати виховання у дитини почуття цінності іншої людини слід у дошкільному віці, оскільки саме у цей період інтенсивно виявляється та формується психологічний механізм емпатії [1].

Виховуючи в людині милосердя, потребу піклуватися про іншого, інтерес до неповторної індивідуальності кожного, вимогливості до себе, терпимості і подібні їм якості, ми формуємо не лише ставлення людини до іншої людини та до самої себе, а й закладаємо в структуру особистості ціннісні критерії її подальшого ставлення до інших сторін навколишньої дійсності.

Серед моральних цінностей християнства відзначимо також ідею оптимістичного, радісного сприйняття світу. У щоденному житті маємо безліч чинників, які несуть із собою жаль і смуток. Без віри подолати всі негаразди надзвичайно важко.

Християнська мораль залишається відносно консервативною, незмінною. Основою християнської моралі, що є керівництвом на всі випадки життя, вважається любов як основа всього християнського життя та моральності.

Світоглядним підґрунтям морально-релігійного виховання є християнське вчення, основною ідеєю якого є служба Богові. Найвищий вияв моральності людини, ідеал людського існування є її Боже творіння і наближення людини до своєї божественної сутності. У зв'язку з тим, що кожна людина має своє неземне призначення, вона повинна наполегливо, упродовж усього життя, працювати над своїм духовним самовдосконаленням.

Християнські постулати добра, любові до ближнього допомагатимуть особистості подолати егоцентризм, відстороненість від проблем іншого. Адже у “любіві до ближнього” індивід отримує порятунок від егоїзму. Християнство надає людині можливість зрозуміти просту істину, що вона лише частка всього Всесвіту, а тому, визнаючи лише себе та не визнаючи іншого, вона не може повноцінно ввійти у цей світ. Лише позбавившись у своїй свідомості і житті тієї внутрішньої межі, яка відділяє особистість від іншої, вона може “полюбити ближнього”.

Відчуженість один від одного, породжена егоїзмом, зникає за умов активного психолого-педагогічного впливу. Навчити дитину “любити ближнього” не так просто. Зло егоїзму полягає в тому, що людина визнає за собою виключне безумовне значення та водночас відмовляє у цьому іншому. Відчуваючи проблеми іншого не просто формально, а суттєво, переносячи центр свого життя за межі свого особистого внутрішнього простору, особистість виявляє свою значущість, безумовне значення. Воно саме і складається із здатності переходити за межі свого фактичного феноменального буття, здатності жити не лише в собі, але й в іншому. Сене “любіві до ближнього” полягає в тому, що вона примушує всім своїм єством визнати за іншим те безумовне центральне значення, яке через її егоїстичні устремління пригнічується.

Основи морально-релігійного виховання закладають, передусім, батьки, родина, священнослужителі, педагоги, а тому його ефективність є можливою лише за участі всіх виховних інституцій, які повинні тісно співпрацювати між собою.

У наші дні релігійна складова частково присутня і у шкільній освіті, однак її зміст та форми подання перебувають ще на етапі визначення й утвердження. З процесами подальшої демократизації суспільства, модернізаційними тенденціями в освіті та переосмисленням власного історичного минулого у змісті предметів суспільствознавчого циклу світської школи все більш виразніше окреслюватиметься сучасне бачення ролі релігії і церкви у розвитку та становленні Української держави, їх значення у житті людини і суспільства.

Отже, попри незаперечний факт того, що за всю історію виникнення й утвердження християнства воно виробило високі духовні цінності, які мають благодатний позитивний вплив на формування ціннісноорієнтаційної сфери особистості, у цілому сучасна школа поки що не готова до впровадження у навчально-виховний процес предметів релігієзнавчого змісту (або змістовного доповнення до вже існуючих). Разом із тим, ми прекрасно розуміємо, що входження християнської моралі у шкільне життя не стане панацеєю від аморальних виявів у нинішньому суспільстві, хоча вона може суттєво поліпшити загальний рівень моральності.

Нами також констатовано, що християнська етика несе та втілює собою те найблагородніше, що має бути притаманне людській душі, думкам і вчинкам кожної порядної людини. Тому засвоєння дітьми основ християнської моралі та етики не лише в домашніх умовах, а й в стінах школи аж ніяк не суперечить принципу світськості.

Ми переконані в тому, що реформування освіти повинно кардинальним чином змінити пріоритети розвитку науки і культури, зокрема питання дотримання моралі, основаної на християнських цінностях, зможе зайняти гідне місце в загальній стратегії виховного впливу на учня. Сучасна модель освіти має базуватися на відтворенні власного культурно-історичного досвіду в його органічному поєднанні з найновішими досягненнями сучасної науки, культури та соціальної практики.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні особливостей, чинників і факторів формування християнських цінностей особистості в сучасних умовах розвитку суспільства.

Список використаної літератури

1. Бех, І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини / І. Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2001.
2. Братусь, Б. С. Психология. Нравственность. Культура / Б. С. Братусь. – М. : Роспедагенство, 1994. – 262 с.
3. Гегель, І. В. Ф. Сочинения / І. В. Ф. Гегель. – М.-Л, 1958. – Т. XIV.
4. Джемс, В. Многообразие религиозного смысла / В. Джемс. – Спб., 1993.
5. Жаловага, А. С. Християнська мораль, віра, психологія: точки перетину / А. С. Жаловага // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 20. – С. 32–35.
6. Москалець, В. П. Особистісний аспект християнської віри / В. П. Москалець // Зб. наук. праць: філософія, соціологія, психологія. – І.-Франківськ : Плай, 2000. – Вип. 5. – Част. 2. – С. 256–259.
7. Мясичев, В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясичев. – М.-Воронеж, 1995.
8. Тиллих, П. Избранное. Теология культуры / П. Тиллих. – М., 1996.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор Москалець В. П.